

BURKANCI EDEBIYATTA NAZIM

Burkanci edebiyatta "nazim, manzume, siir" kavrami için Türkçe kosug ve takşut; Sanskritçe slok ve padak tabirleri kullanılır. Ir kelimesi ise daha çok "sarki" manasına gelir.

Hemen hemen tamamı dini olan Burkanci siirde nazim birimi gogunlukla dortliktir; ancak zaman zaman sekizliklerden meydana gelen siirler de görülür. Burkanci şiirde de en önemli ahenk unsuru, Mani siirinde olduğu gibi misra basi kafiyesidir. Misra sonu ahenk unsurları, Burkanci siirde daha ileri bir derecededir. "Gramer aliterasyonu" da denilen eklerle yapılan redif, bu siirde çok sık görülür. Hatta Burkanci siirde yer yer misra sonu kafiyesine bile rastlanmaktadır. Peter Zieme tarafından yayımlanan şu dörtlikte misra sonu kafiyesi *qok aqik* bir şekilde görülmektedir:

Tort tavip yirdinc.iinung korki
Tiidriim tering taluy ogiizniing türki
Torttin singarki taglarmng borki Tuz
yagiz yir iiztengining orki.

"Dort tavip diinyasmin hasmeti
Derin derin denizlerin kudreti Dort
bir yandaki daglarm borkii Diiz ve
kara yer yiiziiniin zirvesi."

" Yukandaki dörtlikte de farkedildiği gibi "ic aliterasyon" Burkanci siirde de görülen bir ahenk unsurudur. Fakat Burkanci siirde ahenk bakımından asıl önemli nokta, kit'alann, son misralarda tekrar edilen ek, kelime veya kelime gruplarıyla birbirine bağlanması ve böylece kosma catisim kurulmasıdır. Örnekler arasında yer alan "Inane," siirde "manur men, tapmur men, okiiniir men" kelimeleri; "Oyle Yerlerde" siirinde "am teg orunlarta" kelime grubu kit'a sonlarına gelerek kit'alan birbirine bağlanmaktadır.

Burkanci siirde hece sayısı *qok* degisiktir. 7 heceli misralar bulunduğu gibi 20 heceli misralar da bulunabilmektedir. Ancak art arda gelen misralarda hece sayısı eşitliği (hece vezni), ufak tefek sapmalarla Burkanci siirde mevcut sayılabilir. Kısa mısralı siirlerde 4+3 duraklı hece veznine sık rastlanır.

Burkanci siirde "huner" sayılabilecek bazı ahenk unsurları da zaman zaman kullanılmıştır. Mesela Resid Rahmeti Arat'ın Eski Türk şiiri eserinde yer alan bir manzumede (s. 102-115) misra basi kafiyeleri, Sogdak alfabesi sırasına göre dir. Bu, divan edebiyatındaki elifnamelerde görülen bir hususiyettir.² Dokuz misralık bir başka siirde her misra dört kelimedenden meydana gelmekte ve her kelime t ile başlamaktadır.³

Burkanci edebiyatta mensur eserler içinde de manzum parçalara rastlanmaktadır. Bilhassa Altun Yaruk'ta pek çok manzum parça vardır. Ancak Altun Yaruk'taki manzumelerde, özellikle Uyur siirinin karakteristik vasfı olan misra basi kafiyesi (kit'a aliterasyonu) görülmez. Bu manzumeleri nersinden ayıran en önemli özellik, yiklemin nesneden önce gelmesidir. Daha zayıf olarak hissedilen bir başka özellik de 4+3'lük hece veznidir. İnsadi Sutra'da rastlanan manzum kısımlarda ise misra basi kafiyesi mevcuttur.

"Oyle Yerlerde" adı verilen siir; konu bakımından bir bitkinlik arz etmesi, misra basi kafiyesinin ve diğer ahenk unsurlarının son derece garpici olması, tabiat ile insan ruhu arasındaki münasebeti ustalıkla işlemesi, Burkanci zahidlerin inzivaya çekildikleri dağlık ve ağaçlık yerlerle akar su ve göl kenarları canlı bir şekilde tasvir etmesi gibi sebeplerle Burkanci siirlerin en güzel örneği kabul edilmektedir.

Burkanci Uygurlardan adı bize kadar ulaşan şairler şunlardır; Pratyaya-Şiri, Cisuya tutung, Kalim Keysi, Ki-Ki, Smgku Seli Tutung, Asig Tutung, Cinasiri. Bunlar arasında bilhassa Pratyaya-Şiri dikkate değer. "Her zaman söylenmek için, baskalarla gerek olur düşünceyle, canlılara faydalı olsun ve burkan olsunlar" diye bizzat nazmettiğini ifade ettiği 10 kadar manzum parçası bilinmektedir ki hepsi 321 misra tutmaktadır. Ruhani ziimreye mensup olduğu anlaşılan bu şairin asıl adı bilinmemektedir. İfadesinden ve siirlerinden dile hakim bir sanatkar olduğu anlaşılmaktadır. Onuncu asırda yaşadığı tahmin edilen Bes Balık'ın Smgku Seli Tutung ise Altun Yaruk terciimesiyle dikkati çeker. Bu eserdeki manzum parçalarda Smgku Seli Tutung yer yer lirik bir söyleyişle ulaşır.

- (1). Peter Zieme, "Eski Uygurlar'ın Burkancilikla İlgili Aliterasyonlu Kostukları Üzerine", 1. Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler, 2. İstanbul, 1979, s.560.
- (2). Amil gelebioglu, "Harflere Dair", Milli Kiltür, Ankara, Haziran, 1980.
- (3). Peter Zieme, a. mak., s. 571

İştigrak (*)

25

turgin siiz-uk ol suv-nung.
turum ara tegşilip.
topulur yaruk odvi-lig.
tongup buz bolmig-in sakingu ol.

Durgun, suzuk olan suyun
Durumunun degisip
Seffaf, parlak, sert^e
Donup buz oldugunu diisiinmeli

amtiki mum teg sakm^ig.
alku odte kolulap sakmsar.
abita burkan uluş-inta.
adirthg utgurak togar-lar.

İşte boyle bir diistinceyi
Her zaman diisiineler,
Abita burkan iilkesinde
Bambaska, apagik dogarlar.

30

ugiinc kolulamak iginte
ongdiinki ol buz teggilip.
odvi vaytun-lig yagiz yir.
6z-in ok butmiş-in sakiniip.

U^uncusii, diifinunce, Onceki o buz
degif ip Sert Vaytun kara yerinin
Kendiliginden oluf tugunu diif iniip

35

yiti erdinilig bir siruk.
yir-ig kotiirii turur-m.
yintem sekiz kir-lar-i.
yitingsiz korkle bolmiş-m.

(*) Metin Reşid Rahmeti Arat'm Eski Turk şii'ri'nden ahndi.

Yedi cevherli bir diregin Yeri
kaldirip tuttugunu, Her sekiz
yuziiniin Erişilmez güzel
oldugunu,

40

sekiz yiiz-inte yiiz-er ongi
seviglig erdini mun^uk-lar.
setireksiz tiya-hg bakdi-hg.
seqe tanglancig idigler.

Sekiz yiiziinde yuzer turlu
Sevilen mucvher, boncuklar.
Arahksiz tiya'h, bakdi'h
Se^kin, nadide bezekler.

birer erdini mun^uk-tin.
bir-inte minger yaruk-lar.
birtem uz korii kanm^siz.
birkerii yaltnyu oner-ler.

Her bir mucvher, boncuktan,
Bin bir turlu işiklar -Bir kez
bakmaga doyulmaz-Bir arada
parildayip (jekar).

45

se^ilip birer yaruk-lar sekiz-er
[tii]men torter ming. seviglig
ongliigin yaltnyu. serilip
turmis-m sakmgu ol.

Sec.ilip her bir lfigin Sekizer
tiimen, dorder bin Sevilen
rengiyle parlayip Yayilip
durdugunu diişunmeli.

Oyle Yerlerde (*)
(Am Teg Orunlarta)

adkasu turur kat kat tag-ta
amil aglak arayandan-ta artuŕ
sogiiit altm-inta akar suv-luk-ta.
amran^igin u<;dasi kus-ki-a-lar
tirin-lik kuvrag-hk-ta adkag-siz-m
mengi teginiiliig ol am teg orun-
lar-ta

**Sira sira duran kat kat daglarda,
Sakin ve issiz Arayadan da,
Ardic^ agaijlan altindaki
Akar sularda.
Seving i^inde ucan kuscuklann
Derilip toplanacagi yerde
Her seyden uzak, huzur bulmah
Oyle yerlerde.**

kokerip turur korkliig tag-ta kongul
yarasi aglak orun-ta. " kop yigi
telim sogiit-liig erip kopirip turur
kogmen suvluk-ta koz bařlap
ka^ig-larin yigirup koz-unmiř
bililmif-?e [orun]-larta. kiisengig-
siz-in mengi teginuliig ol am teg
orun-larta.

**Gogerip duran gorklii daglarda,
Goniile yarařir issiz yerlerde,
Yogun sogiitlikler arasindaki
Kopiirup duran gol suyunda;
Bafta goz, duyulardan siyrihp
Goriinmiif, bilinmif^e yerlerde,
Arzudan uzak, huzur bulmah
Oyle yerlerde.**

Fal Kitabı (*)

birtik sii siilemek athg irk kelser, savni inge ayur

sii siileser yir tileniir
kişi sozleser sav alkmur

*Eger ordu yiirutmek **adh fal** gelse yoruntu fdyledir:*

**Ordu yiiriitse yer delink,
Kif i konuřsa soz tiikenir.**

yol azsar ev tapmaz kisi
yangilsar iř biitmez

**Yol řařsa ev bulunmaz,
Kigi yanilsa iř bitmez.**

6z kentiingin bek tutgil
ottig savka yonma

**Kendi kendine hakim ol,
Rica, niyazinda bulunma.**

ogiiz ertgeli ogradmg iřing biitmez beg
bolgali kihnting yarlikmg yorimaz.

**Irmak gecmege gittin, iřin bitmez,
Beg olmaga ^ahřtin, buyrugun yurumez.**

kilmř iřing yagilig
sozlemis savmg tiidiif lug

**Kildigin if diiřmanca,
Soyledigin soz kavgahk.**

yer igkek egiriir yagi
yavlak aldayur

**řeytan ve cin kusatir,
Diisman ve hasim aldatir.**

(*) Metin Reşid Rahmeti Arat'in Eski Tiirk şiiri'nden ahnmiřtir.

kiin tengri kolimti geriging oze
ay tengri batti kutung oze

**Gun Tann gomuldii askerin iistiine,
Ay Tann bath bahtm iistiine.**

6z kentiingke inangil
kentii kongiilungin bek tutgil

**Kendi kendine inan,
Kendi gonliinii pek tut.**

etuziingin kuzetser
sen kelen keyik
miiyuzi teg ating kiing
kotriilgey

**Viididunu gozetirsən
Gergedan boynuzu gibi
Adm, iiniin yiikselir.**

biriik bu korumak athg irk kelser savin ige tir

suv tamiri kurisar yaş yavis. gu kunyur
kiş i ku^i korasar, yat kişi ke basitur

Eger bu eksilmek adit fal gelse yorumu soyledir:

**Su daman kurusa, taze yeşillik kurur, Kisi
giicii azalsa, yad kisiye ezilir.**

tegirmi tarn i^inde esriik bolting
tegirmileyiiki yagmg telim bolti

**Deginni dam i^inde sarhos. oldun,
Cevrendeki duşmann 50k oldu.**

asiging ayagmg egsiidi
eding tavaring kokti

**Faydan, kiymetin eksildi,
Malm müilkin azaldi.**

Agit (*)

aklar buht orlep kiikirep
alkuka mu kar yagurur ak
bir sa^hg kan anam a^iyu
mu yaşlarin akidur.

**Ak bulutlar ^lkip giirleyip
Her yana mi kar yagdir?
Ak sagh ihtiyar anam
Aciyla mi yafini akitir?**

karalar bulut orlep kukiirep
kar mu yagmur ol yagurur
kan yaşhg ol anam kayguda
mu yaşm akidur

**Kara bulutlar qikip giirleyip
Kar mi, yagmur mu yagdir?
Kocamif yaşh anam
Kayguda mi yaşmi akitir?**

yazki bulit yaşlap kokiirep
yagmurlar mu ol yagidur
yasi kigig alganlanm
yaşlarm mu akidur

**Yaz bulutu 9akip giirleyip
Yagmurlar mi yagdir?
Yagi kii^iik aldiklanm
Yaşlanni mi akitir?**

kiizki buht kukurep orlep
kop mu yagmur ol yagidur
kongiil taşim iki kigig koz
yaşlarm mu ol akidur.

**Giiz bulutu gurleyip gikip
Cok mu yagmur yagdir?
Goniil taşim iki kiigiik
Gozyaslanmi mi akitir?**

(*) Metin Reşid Rahmeti Arat'm Eski Tiirk Şiiri'nden alınmiftir.

Aynhş (*)

adaylarim kagma kulun
atam kayda termii erki
amrak togmis ini kelin
agam kayda termii erki

**Yavrularim, ka^ak kulun,
Babam nerede der mi ki?
Sevgili dogmus, kardes, gelin
Agam nerede der mi ki?**

beige turgan bis-on oylan
begim kayda termii erki,
bezeklikte kizlar kirkm
bertermii kongiilin (erki)

**Belde duran elli yigit
Begim nerede der mi ki?
Haremde kizlar, cariyeler
Gonliinii paralar mi ki?**

katta turgan *kaq* ol oylan
kayda begim termii erki
kagusgulug kiinni kiisep
kaygu ...erki

**Katimda duran yigitler
Nerede begim der mi ki?
Kavuf ma giiniin dzleyip
Kaygu geger der mi ki?**

Bilgi (*)

bilig biling ya begim
bilig sanga es bolur
bilig bilgen ol erke bir
kiin devlet tus bolur

**Bilgi bilin, ey beyim!
bilgi sana es olur; bilgi
bilen insana bir gun
devlet yar olur.**

biliglig er bilinge taş
kurgansa kaş bolur
biligsizning yamnga
altun koysa tas bolur.

Bilgili insan beline tas
kusansa, kaş olur;
bilgisizin yanina altin
konsa, tas olur.